

V sedmdesátých letech našeho století, spolu s rozvíjením socialistické společnosti v jednotlivých zemích i v socialistickém společenství jako celku, vystupuje do popředí komplexní a vnitřně konzistentní pojetí socialistického způsobu života. Jde o všestranné uchopení dialektiky života rozvíjející se v socialistické společnosti ve všech úrovních společenské praxe i ve vzájemných vazbách jednotlivých sociálních tříd, vrstev a jednotlivců. Otevírá se reálná cesta k dalšímu prohloubení konkretizace cíle socialismu — vytvářet všestranně rozvinutou osobnost socialismu, „důstojného budovatele komunismu“ [Zpráva 1976].

Komplexní a vnitřně konzistentní pojetí životního způsobu, zahrnující všechny formy a obsahy života, staví před marxisticko-leninskou teorii společnosti náležitý teoreticko-metodologický úkol: zkoumat objektivní základ životního způsobu socialistické společnosti v příčinné souvislosti s revolučním procesem v ekonomické základně a v sociální struktuře tak, jak se projevuje v praxi a ve vědomí jednotlivých tříd, sociálních skupin a vrstev i v teoretické reflexi a v celé kultuře.

Z celé složité problematiky, která se k tomuto pojetí životního způsobu vztahuje, se zaměřením jen na některé, závažné a přitom stále nedostatečně analyzované problémy. Jedním z nich je dynamická dvojakost přeměny v postavení dělnické třídy: ze síly reprodukující kapitalistický společenský řád se stává silou, která tento řád revolučně mění a vlastní sebezpřeměnou tvoří základy beztřídní společnosti.

Dalším problémem je dialektika materiálního základu způsobu života a jeho hodnotového výrazu, jenž se právě v epoše soužití dvou protikladných společenských systémů stává aktivní morální a po-

litickou silou a univerzálním integrujícím činitelem světa na humanistických principech komunistické společnosti. Právě pro socialistický hodnotový systém je charakteristický jeho perspektivní charakter, skutečnost, že předjímá všechny postupně uskutečňované změny. V ideologickém zápase o uplatnění socialistického hodnotového systému jsou reflektovány, ale i anticipovány změny a napětí, které probíhají v oblasti výrobních sil a výrobních vztahů.

Třetím problémovým okruhem je dialektika komplexního obsahu způsobu života a jeho konkrétně historické a třídní dominanty. Komplexnost kategorie životního způsobu nemá nic společného s mechanickou mnohorozměrností, nýbrž je organickým vyjádřením kauzálních, historicky podmíněných, zprostředkujících a zpětnovazebních vztahů, vycházejících z jednoho společného zdroje. Stejně tak jednota socialistického životního způsobu a jeho hodnotového výrazu je různě zprostředkována a různě se manifestuje v jednotlivých společenských třídách a skupinách, jež tvoří socialistickou společnost.

Vývoj životního způsobu je spjat s tou přeměnou společnosti a člověka, kterou uskutečňuje dělnická třída v procesu realizace své historické úlohy za vedení svého předvoje, komunistické strany, a ve spolupráci s ostatními pracujícími. Socialistický životní způsob je hluboce zakotven ve společenské praxi. Komplexně je formulován v programech komunistických a dělnických stran v době, kdy se v praxi socialismu pronikavě obnažuje sám základ a struktura nového způsobu života a jeho potřeb především prostřednictvím vzrůstající společenské aktivity revolučního subjektu, dělnické třídy, v období vyzrávání socialistických výrobních vztahů a revo-

* Rozšířený referát ze VII. sovětsko-československého symposia *Přednosti socialismu a vědeckotechnická revoluce*.

lučního rozvoje výrobních sil v procesu vědeckotechnické revoluce.

Odstranění kapitálových vztahů a jejich deformujícího vlivu na člověka, zejména pak na dělnickou třídu a mezilidské vztahy vůbec, znamená za prvé zrušení deformace zákonitě plynoucí ze zájmu kapitálu podřizovat si rozvoj výrobních sil a procesy vědeckotechnické revoluce, kdy na prvním místě nestojí potřeba člověka, neboť cílem kapitálu je doposud, jak už ukazoval K. Marx, „*přímo hodnota*“, nikoliv užitná hodnota“ [Marx 1974 : 339]. Za druhé, odstranění kapitálových výrobních poměrů vytváří novou dialektiku výrobních sil a výrobních vztahů. Projevuje se v praktickém zespolečenšňování života, a tím v jeho zlidšťování, což umožňuje usměrňovat tendence vědeckotechnické revoluce k neomezenému růstu výrobních sil, čímž se oba procesy navzájem prohlubují a urychlují. V tomto historicky vyšším stupni dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů se zároveň vytváří nový hodnotový systém, kvalitativně odlišný od všech dosavadních hodnotových systémů třídních společností. Vrcholnou hodnotou zde není soukromé vlastnictví ani vlastnictví věcí, ale lidský rozvoj člověka.

Rozhodující podíl, ale také rozhodující zájem na vytváření socialistického hodnotového systému má dělnická třída. Pro dělnickou třídu (jako jedinou třídu buržoazní společnosti) znamená hodnotový systém – založený na hodnotě soukromého vlastnictví jako základní a vrcholné hodnotě – totální odcizení její lidské podstaty a v důsledku toho představuje i trvalou degradaci jejích lidských smyslů a potlačení tvořivých sil. Zde platí Marxova analýza zákonitostí kapitalistické společnosti, kde póly práce a kapitálu jsou neustále navzájem svázány: „Dělník chudne tím víc, čím větší bohatství produkuje, čím více moci a rozsahu přibývá tomu, co vyrobí... : Čím víc se dělník zdokonaluje ve své práci, tím mocnější se stává cizí, předmětný svět, který si proti sobě vytváří, tím chudší se stává on sám, jeho vnitřní svět, tím méně mu náleží jako jeho vlastní“ [Marx 1961 : 62–63].

Dělnická třída je svým objektivním postavením v podmínkách kapitalismu nucena produkovat nejen bohatství společnos-

ti, ale také kapitálové společenské vztahy, z nichž vyrůstá soukromovlastnický hodnotový systém. Tento hodnotový systém je zprostředkujícím článkem, jímž kapitalistické výrobní poměry determinují životní způsob celé buržoazní společnosti, celou soustavu mechanismů a institucí, které utvářejí a ovlivňují vědomí lidí, vykonávají praktický vliv na celou kulturní oblast, a podřizují si ji i s jejími morálními a estetickými hodnotami. Životní způsob buržoazní společnosti je závazným rámcem, jímž buržoazní společnost vymezuje způsob života dělnické třídy od počátku existence kapitalismu až po současnou dobu.

Hodnotový systém buržoazní společnosti vyjadřuje a potvrzuje zákonitosti kapitalistické ekonomiky, mechanismy kapitálové reprodukce jsou ztělesněním morálních hodnot buržoazní společnosti. Jak ukázal K. Marx „i protiklad mezi politickou ekonomikou a morálkou je jen zdání, a tak jako je určitým protikladem, není zase protikladem vůbec. Politická ekonomie jen svým způsobem vyjadřuje morální zákony“ [Marx 1961 : 110–111].

V systému kapitalistických výrobních poměrů prochází životní praxe dělnické třídy a její způsob života – v historickém sledu a v závislosti na vnitřním pohybu těchto poměrů – jednak různými etapami vlastního sebeuvědomování, jednak je celý tento historický proces teoreticky reflektován.

Historicky vzato, v počátcích kapitalismu spadá životní způsob dělníka zcela vjedno se způsobem výroby a jeho spotřeba se téměř beze zbytku rovná „produktivní spotřebě“ ve výrobě. Životní způsob dělníka se odlišuje od životního způsobu buržoazní společnosti na jedné straně potud, pokud v něm zůstávají uchovány obsahy a formy předkapitalistické minulosti a na druhé straně potud, pokud v obsahu i v konkrétních formách překračuje meze dané kapitalistickým řádem směrem k socialistické a komunistické budoucnosti.

Vnitřní pohyb v reálném životě dělnické třídy a v jejím vědomí je vyjadřován v teoretické reflexi dvojím způsobem:

V *prvním* jde v podstatě o popis jejího sociálního postavení, zaměřený na vzbuzení zájmu a účasti, s cílem spravedlivěji

rozdělit společenské bohatství v rámci daných výrobních poměrů. Tato sociální reflexe sociálního postavení dělnické třídy vyústila v praxi do trade unionismu, přičemž jí odpovídá celý proud sociologické literatury „social surveys“ počínaje a dnešními analýzami chudoby v kapitalistické společnosti konče.¹ Pokračuje v sociálně demokratických koncepcích řešení postavení dělnické třídy – pokud sociální demokracie odmítá osvobození dělnické třídy prostřednictvím diktatury proletariátu – v různých anarchistických prouděch i konečně v dnešním levém radikalismu typu H. Marcuseho, v němž má své místo také současný maoinismus.

Tento proud teoretické reflexe není založen na analýze dialektiky skutečné historické role dělnické třídy v produkci života. Je v imanenci spojen s teoreticky nezralými reflexemi nezralých společenských podmínek a zejména s objektivní potřebou rozvinuté buržoazní společnosti nastolit ztracenou ekonomickou, politickou a kulturní rovnováhu z doby svého rozkvětu. Je v něm patrna souvislost se subjektivistickou interpretací postavení dělnické třídy ve společnosti, která je nezřídka empiricky vymezována na základě popisu svých „rolí“ v kapitalistickém výrobním procesu. Dělnická třída je na jedné straně mechanicky ztotožňována s proletariátem devatenáctého století a v souladu s tím se hovoří o jejím mizení, rozpívání ve společnosti středních tříd (R. Dahrendorf, A. Touraine, H. Marcuse); na druhé straně jsou její hranice neoprávněně rozšiřovány na všechny námezdné pracující bez ohledu na jejich faktický vztah k vlastnictví a reprodukci kapitálu a na jejich historickou úlohu v dějinách (E. Fischer, R. Garaudy).

Druhý způsob teoretické reflexe postavení dělnické třídy ve společnosti vychází z objektivní dialektiky její historické aktivity jako aktivity subjektivního činitele

v dějinách – producenta bohatství společnosti i producenta výrobních vztahů. Tato teoretická reflexe spadá vjedno s objektivním dějinným posláním dělnické třídy a zároveň stimuluje proces jejího sebeuvědomování jako nositelky osvobození celé společnosti, kdy v revolučním procesu prochází vlastní sebezpřeměnou, jež je provázána zrušením třídní společnosti vůbec. Tato vnitřní sebezpřeměna dělnické třídy ve spojení s vědeckotechnickou revolucí vede ve svých důsledcích k překonávání dělby práce. V dnešní podobě je dělba práce na fyzickou a duševní nutným, avšak historicky přechodným produktem historicky nezralých společenských podmínek pro plné rozvinutí všech tvořivých sil a lidských smyslů člověka.

Tímto druhým způsobem teoretické reflexe postavení dělnické třídy ve společnosti je od svého vzniku až do současné doby marxismus-leninismus. Rozvíjí se zároveň s pohybem sebeuvědomování dělnické třídy a může se spolu s ním rozvíjet, protože není pouhým popisem jejího postavení, ale teoretickým vyjádřením a zobecněním dialektiky přírodně historického procesu v jeho komplexnosti i vnitřní determinaci historicky konkrétními výrobními poměry.

Charakteristickým rysem tohoto přístupu je současné pochopení na jedné straně konstitutivních a trvalých a na druhé straně na základě historického procesu proměnlivých a přechodných momentů postavení dělnické třídy. Marxističtí autoři zabývající se dynamikou dělnické třídy v soudobém revolučním procesu společenských a vědeckotechnických změn kladou důraz právě na kvalitativní přeměny dělnické třídy, na jejichž základě se její historická úloha vzhledem k měnícím se společenským podmínkám nejen neoslabuje, ale naopak stále posiluje.²

Výrobní poměry současné buržoazní společnosti determinují i životní způsob

¹ Jde například o práce M. Harringtona, H. P. Millera, S. M. Millera a dalších. Jejich společným rysem je to, že se zaměřují na chudobu jako na dílčí „disfunkčnost“ kapitalistického systému, která je v zásadě odstranitelná vhodnou sociální politikou v oblasti rozdělování, přístupu ke vzdělání, účinného prosazování univerzálního zákonodárství apod.

² Viz např. stati A. N. Jakovleva a T. T. Timofejeva a dalších autorů [Rabočij 1973]. A. N. Jakovlev například ukazuje, že „změny“, které pro-

bíhají ve struktuře dělnické třídy, ve skutečnosti vůbec nevyvracejí základní poučky marxismu-leninismu, nýbrž naopak jsou dalším argumentem ve prospěch marxisticko-leninského učení o historické roli dělnické třídy. Proletariát nejen „nemizí“ ani se „nerozpívá“, ale naopak jeho početnost roste, zejména díky pracovním kvalifikovaným, a to i duševní práce; zvyšuje se úroveň všeobecného a odborného vzdělání, roste ekonomická a společensko-politická síla dělnické třídy (s. 55).

dělnické třídy. Nemůže se rozvíjet zcela vně hodnotového systému, který je založen na soukromém vlastnictví výrobních prostředků — a na morálních zásadách, jež mu odpovídají — a jehož základní a vrcholná hodnota, soukromé vlastnictví, je právně a politicky sankcionováno jakožto základní rovina výrobních vztahů, která však zároveň neustále prohluje labilitu celého systému.

Dělnická třída při utváření „svého“ způsobu života, kde vystupuje uvědoměle jako „třída pro sebe“, se za těchto podmínek opírá především o skutečnost reálného socialismu, který působí nejen jako příklad, ale také jako reálná materiální, politická, ideová a mravní síla na celosvětový vývoj. Marxisticko-leninská analýza objektivního postavení dělnické třídy v soudobém světovém revolučním procesu je nezbytná k prohlubování třídního uvědomění, k pochopení toho, že dělnická třída se může osvojit, a tím zbavit okovů tvořivé síly celé společnosti, jen bude-li vycházet z principu proletářského internacionalismu. Tento princip umožňuje dělnické třídě „překračovat“ realitu vlastního života směrem k budoucnosti, jež této třídě zákonitě patří. Projevem politického uvědomění dělnické třídy v současném kapitalistickém světě je proto její podpora socialismu, mírových sil ve světě a účast v revolučním hnutí vlastní země. Autenticita životního způsobu dělnické třídy spočívá tedy právě v tom, v čem se její životní způsob zásadně odlišuje od životního způsobu buržoazní společnosti jako celku; ve vědomí přechodnosti kapitalistického společenského systému a v programu uvědomělého zápasu za zrušení kapitálových vztahů.

Na tomto základě, který je „cizí“ ekonomické základně kapitalistického společenského řádu, vzniká uvnitř kapitalistické společnosti v dělnické třídě vědomí sounáležitosti jak uvnitř země, tak s dělnickým revolučním hnutím ve světě. Projevuje se v internacionálním citění a v podpoře socialismu, v uvědomělé revoluční disciplíně, v podřizování skupinových zájmů hnutí, v osvojování si revolučního učení jako strategické a taktické zbraně proti kapitálu. Konstitutivním prvkem životního způsobu dělnické třídy

v podmínkách kapitalistické společnosti je tedy vědomí neuskutečnitelnosti lidské emancipace v rámci dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů uvnitř soukromovlastnických výrobních poměrů a spolu s tím i vědomí třídní, a tedy také lidské „cizoty“ hodnotového systému kapitalistické společnosti. Toto vědomí nachází svůj výraz v hodnotových orientacích, odlišných od orientací buržoazie, která je s hodnotovým systémem své společnosti zcela zajedno. V tomto smyslu hovoříme o třídní, proletářské morálce.

Základní objektivní pozice dělnické třídy jako celku v rámci soudobé buržoazní společnosti je charakterizována úsilím o zrušení soukromovlastnických výrobních poměrů. Můžeme říci, že za kapitalismu se v rámci životního způsobu buržoazní společnosti vytváří životní styl dělnické třídy, založený na zápase proti etablovanému systému. Tento „životní styl“ dělnické třídy se opírá o „vlastní“ hodnotové orientace, o novou „třídní“ morálku a je otevřen hodnotovému systému socialistické společnosti, který vzniká likvidací kapitálových vztahů.

Nový, historicky vyšší stupeň dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů v socialistické společnosti produkuje prostřednictvím činnosti lidí v celé struktuře společenské praxe socialistický hodnotový systém. Skutečnost, že jeho základní a vrcholnou hodnotou je člověk ve své individualitě jako přírodně historická bytost proniká všemi obsahy a formami nového způsobu života. Životní styl dělnické třídy, vytvářený v rámci buržoazního životního způsobu a ve své konstitutivní složce namířený proti němu, spadá za socialismu vjedno se socialistickým způsobem života vůbec a nový hodnotový systém se stává základem hodnotových orientací nejen dělnické třídy, ale postupně celé společnosti. V tomto smyslu můžeme říci, že z tohoto nového hodnotového systému vyrůstá socialistický životní způsob jako ze struktury, která zprostředkovává nové výrobní poměry společenského vědomí a praxi socialistické společnosti.

*

Kategorie životního způsobu se v marxisticko-leninské teorii objevuje v současné době jako univerzální kategorie, zahr-

nující nový obsah a nové formy života socialistické společnosti. Historicky vzato, jde dnes o další etapu teoretického poznání a koncepčního sjednocení forem a obsahů života, které vznikaly od počátku budování socialismu spolu s praktickým utvářením socialistické ekonomické struktury a přetvářením a sebezpřetvářením celé společnosti, třídní a individuální subjektivity, jak to předvídal K. Marx a B. Engels. Výrazným projevem tohoto procesu byla společenská aktivita, v níž se v dělnické třídě v samých počátcích socialistického budování manifestovalo sebevědomí osvobozené společnosti v podobě svobodné a dobrovolné aktivity a v potřebě takové aktivity. Teoreticky zobecnil její význam V. I. Lenin ve *Velké iniciativě* a v dalších pracích. Právě s touto aktivitou spojoval předpovědi vývoje socialismu směrem ke komunistické budoucnosti.

Společenskou aktivitu dělnické třídy a jejího předvoje, komunistické strany, považoval Lenin za skutečné počátky komunismu. „Je-li v nynějším řádu Ruska vůbec něco komunistického, pak to jsou jenom subbotniki, kdežto ostatní je jenom boj proti kapitalismu za upevnění socialismu, z něhož bude muset po jeho úplném vítězství vyrůst onen komunismus, který v subbotnicích vidíme ne z knih, ale na živé skutečnosti“ [Lenin 1955 : 288]. O tuto aktivitu opíral velkorysá a předvídatelná organizování sovětské společnosti a národního hospodářství (v celé oblasti výrobních sil, včetně vzdělávání a politické výchovy) na zcela moderních základech tehdejší vědy a techniky. Úsilí, které bylo tehdy vynaloženo na sjednocování socialistických výrobních vztahů s technicky nejprogresivnějším trendem rozvoje výrobních sil, vytvářelo základy rozmachu materiálně technické základny sovětské moci. V. I. Lenin se nespokojoval pouze s obnovením průmyslu a zemědělství na předválečné základně. Všechny tehdejší národohospodářské projekty, právě tak jako projekty výchovy a vzdělání, nesly z Leninovy iniciativy pečť budoucnosti. Představovala organické spojení zespolečenštění výrobních prostředků s nově

vznikající strukturou socialistických společenských vztahů, které uvolňovaly pouta tvořivosti miliónů prostých lidí, s vědeckotechnickým pokrokem dvacátého století.

Rozmach pracovní iniciativy v podmínkách socialismu se prokázal jako zákonitost vytváření socialistického způsobu života i v ostatních socialistických zemích. Od počátku budování socialistické společnosti se výrazným projevem politické aktivizace dělnické třídy a součástí procesu její sebezpřeměny stalo socialistické soutěžení jako praktický výraz komunistického vědomí dělnické třídy, která se v revolučním zápase utvrdila jako síla schopná založit novou společnost [Marx, Engels 1968 : 83]. Socialistické soutěžení se také zpočátku zrodilo v podmínkách pro dělnickou třídu charakteristických: v kolektivech spjatých s bezprostřední výrobou. Růst zespolečenštění a s ním související organický kolektivismus vedly k postupnému přerůstání socialistického soutěžení v masové hnutí *brigád socialistické práce* a později racionalizačních brigád. Toto hnutí pronikalo nejen do řad technické inteligence, ale zejména do zemědělství a do ostatních oblastí národního hospodářství.

Vyšší formy socialistického soutěže a jejich masové rozšíření výrazně odhalují slabiny v organizaci práce a v technických podmínkách práce, odhalují zaostávající oblasti, do nichž proniká vědeckotechnický pokrok pomalu, nebo vůbec ne, jako je tomu například v některých oblastech služeb.

Socialistické soutěžení, které přináší národnímu hospodářství velké materiální hodnoty, je zároveň způsobem sebezpřetváření dělnické třídy v dialektice socialistického výrobního způsobu, v němž se utváří a upevňuje také socialistický hodnotový systém. „Soutěžení hluboce ovlivňuje hospodářskou praxi, společensko-politický život země a morální ovzduší. Socialistické soutěžení a hnutí za komunistický vztah k práci i nadále všestranně rozvíjet – takové je naše společné bojové heslo,“ řekl na XXV. sjezdu KSSS L. I. Brežněv [Zpráva 1976].³ Socialistické sou-

³ Podobně také v návrhu *Směrnice hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR v letech 1976–1980* se očekává, že „k dosažení všech vytyčených cílů

významně přispěje růst angažovanosti, aktivity a iniciativy pracujících a široký rozmach socialistického soutěžení“ (Rudé právo, 21. 2. 1976).

těžení představuje významnou formu uplatňování vedoucí úlohy dělnické třídy v socialistickém způsobu života, neboť vtahuje do vědomé účasti na vytváření materiálních i duchovních zdrojů nové společnosti, na utváření jejího hodnotového systému i ostatní třídy a vrstvy pracujících. Celý tento proces, vycházející z oblasti vlastní „produkce“ socialistického života, je také vlastní „produkci“ socialistického člověka a reálnou základnou socialistických změn v jeho vědomí a jeho všestranného kulturního rozvoje.

Komunistické a dělnické strany socialistických zemí spojovaly od samého počátku strukturní změny ekonomické základny s rozvíjením a upevňováním jednoznačnosti socialistických přeměn ve vědomí lidí. K těmto změnám nerozlučně patří překonávání nacionální omezenosti a internacionální pojetí socialismu jako nového světového společenského řádu. Komplexní formulace životního způsobu soudobé socialistické společnosti na počátku sedmdesátých let svědčí o vysokém stupni vnitřní integrace socialistické společnosti, která vyjadřuje dialektiku univerzálního pohybu socialismu jako přítomnosti a budoucnosti lidstva. Proces této integrace je zároveň procesem smysluplného zhodnocování a rozvíjení národních tradic, kultury a jejich zvláštností, je procesem integrování pokrokových a revolučních tradic jednotlivých socialistických zemí a také pokrokové kultury celého světa do formování socialistického způsobu života.

Praktické komplexní utváření socialistického způsobu života formuluje socialistická společnost v současné době jako konceptní teoretický problém. To znamená, že jeho komplexnost zde nemůže být pochopena tak, jako by šlo pouze o souhrn jednotlivých jevů, od životní úrovně až po estetickou výchovu, které lze přiřadit ke kategorii životního způsobu, a problém by spočíval jen v jejich úplnosti.

Jde tu v první řadě o životní způsob v jeho reálné struktuře, o vnitřní vazby této struktury a zejména o její kauzální vztah k ekonomické struktuře socialistické společnosti.

V pracích klasiků marxismu-leninismu, v prvních empirických výzkumech změn v životním způsobu sovětské společnosti ve dvacátých letech (S. G. Strumilin, E. O. Kabo a další) i v současných přístupech je formování socialistického způsobu života chápáno v nejužší spjatosti s výrobním způsobem a jeho dvěma momenty – dynamikou výrobních vztahů a rozvojem výrobních sil za současného rozvíjení osobnosti člověka.⁴

Teoretické uchopení vnitřních vazeb životního způsobu v jeho determinaci dialektikou dosažené úrovně výrobních sil a socialistických výrobních vztahů (její konkrétní podoba spočívá ve spojení socialistických výrobních poměrů s vědeckotechnickou revolucí) zahrnuje také analýzu stavu a působení mechanismů utváření socialistického způsobu života ve společenské praxi a ve společenském vědomí v procesu jejich změny a ve vzájemném působení v současné době i v historickém čase. Tato praxe vyžaduje, aby teorie reálné společenské procesy zobecnila a přenesla je do takové roviny abstrakce, která obsahuje nejen jejich pochopení a poznání, ale postihuje také zákonitosti utváření a rozvíjení socialistického životního způsobu, a tím přesahuje aktuální stav směrem k cíli současné etapy rozvinuté socialistické společnosti, k utváření osobnosti člověka komunismu.

Tato teorie, zdánlivě velice obecná, má nejkonkrétnější praktický význam, neboť se zmocňuje právě toho, co je v hodnotovém systému socialistické společnosti skutečně nové, kvalitativně odlišné od buržoazního hodnotového systému. Umožňuje pak i v praxi přesně rozpoznávat to, co přechází do hodnotového systému socialistické společnosti, do jejího hodnotového

⁴ Obrovské teoretické a výzkumné úsilí, které sovětské vědci věnují po XXIV. sjezdu KSSS otázce rozvoje socialistického způsobu života vykrystalizovalo ve vyjasnění jeho determinant a souvislosti. Ilustrativní je možno uvést například práci L. A. Gordona a E. V. Klopova: *Člověk podle práce*, Moskva 1972, stať G. Glezerman: *Lenin i formirovanije socialističeskogo obraza žizni*, *Kommunist* 1974/1, stať V. I. Tolstycha *Obraz žizni kak socialno-filosofskoje ponjatije*, *Vopro-*

sy filosofii 1974/7, i některé z prací věnovaných zejména problémům socialistického člověka a jeho kultury, jako je práce E. V. Sokolova: *Kultura i ličnost*, Leningrad 1972, monografie E. S. Markarjanova *O genezise čelovečeskogo dejatel'nosti i kultury*, Jerevan 1973, práce M. S. Kahana: *Čelovečeskaja dejatel'nost'*, Moskva 1974, práce I. A. Arnoldova: *Socialističeskaja kultura i ličnost*, Moskva 1974, apod.

vědomí a života jako součást lidské kultury ve formě tzv. věčných nebo všelidských hodnot, které se utvářejí a rozvíjejí v každém vývojovém stupni přírodně historického procesu, a rozlišovat to, co je pouze historicky přechodné. Není proto náhodné, že v socialistické společnosti je náležitým úkolem tvořivé rozvíjení této teorie, a to ne jako teorie „o sobě“, ale jako teorie bezprostředně praktického významu, jednak v poznávání a přetváření materiálního života společnosti, jednak v ideologickém podchycení a podnícení tvořivosti a iniciativy pracujících mas.⁵

Marxisticko-leninská teorie společnosti se tak spoluúčastní na revolučním procesu, v němž dochází k likvidaci rozkladu mezi „všelidským“ ve vztazích mezi lidmi, v jejich kultuře, a historicky přechodným, vyvěrajícím z třídních zájmů, které jsou produktem soukromovlastnických, v soudobé kapitalistické společnosti kapitálových vztahů. Marxisticko-leninská teorie společnosti se tímto způsobem podílí také na praktické likvidaci rozkladu mezi teorií a praxí.

Teoretické řešení obsahových otázek životního způsobu socialistické společnosti je nezbytné nejen pro zabezpečení všeobecného vedení a řízení společnosti, je nezbytné také pro budování skutečně efektivních zprostředkujících mechanismů utváření socialistického životního způsobu, mechanismů, které působí v měřítku celé společnosti; takové teoretické řešení musí brát v úvahu jednotlivé etapy jejího vývoje a časových nerovnoměrností v proměnách jejího vědomí a v pohybu vědomí, úroveň její konkrétní sociální struktury s různými třídami, sociálními a také zájmovými skupinami, které se utvářejí právě v procesu budování socialistické společnosti. Právě v nich se často uplatňují a fungují hodnotové orientace vyrůstající ze socialismu cizího hodnotového systému.

Adekvátní zprostředkovávání dynamického obsahu života socialistické společnos-

ti lidem, kteří žijí svůj individuální život v podmínkách jednotlivých společenských tříd a sociálních skupin, příslušejí k různým generacím a povoláním, žijí v rozmanitých kolektivech, zpětně působí na jejich vědomí i praxi. Jejich vlastní porozumění novému obsahu života otevírá jejich „vnitřní“ lidskou aktivitu a tvořivost nezbytnou ke skutečné socialistické přeměně společnosti a k seberozvoji osvobozených individuí. Zároveň vědecká reflexe aktuálního vztahu vědomí a bytí socialistické společnosti umožňuje jejich vzájemnou konfrontaci a hlubší vyjádření stavu jejich socialistické kvality; je základem řešení vnitřních problémů socialistické společnosti a další projekce socialistického zůsobu života.

Komplexní formulování problematiky socialistického životního způsobu staví tak celou řadu otázek, z nichž otázkou základní zůstává marxisticko-leninská analýza obsahu změn probíhajících v socialistické společnosti, změn v obsahu a formách života, které vyvolává a umožňuje revoluční přeměna výrobního způsobu. Jde tedy o analýzu konkrétního zprostředkování společenské determinanty životního způsobu společenskému a individuálnímu vědomí. Cílem je jeho socialistická přeměna. Lidské vědomí se tu vymaňuje z uzavřenosti starých obsahů a forem života, z uzavřenosti, která vznikla dávno předtím, než bylo vytvoření skutečné lidské společnosti historicky možné. Toto osvobozování, jehož nositelkou je dělnická třída, se týká i těch tříd, sociálních vrstev a jednotlivců, jejichž životní orientace byla založena na protisocialistické životní praxi a životně spjata s působením kapitálových vztahů. Právě životní praxe těchto tříd, sociálních skupin a jednotlivců byla však v třídně antagonistické společnosti „vzorem“, normou, základem právních vztahů, politiky a „životní filozofií“ celé společnosti. Opírala se o ni a dosud se o ni opírá buržoazní kultura, včetně teoretické reflexe postavení dělnické třídy ve společnosti, a ce-

⁵ Úkoly zkoumání a propagace socialistického životního způsobu jsou u sovětských badatelů v úzké souvislosti. Viz k tomu např. článek V. N. Jagodkina: *Razrabotka problem i propaganda socialističeskogo obraza žizni — važnejšaja zadača v uslovijach sovremennoj ideologičeskoj bor'by*. Sociologičeskije issledovanija 1975. Autor ukazuje, že „zkou-

mání problémů socialistického životního způsobu musí být těsně spjata s životem, reálnou skutečností, s praxí stranických, státních a společenských organizací“, přičemž „nejdůležitějším principem zkoumání a propagandy socialistického životního způsobu je uznání a ukázání vedoucí role dělnické třídy v jeho utváření a rozvíjení“ (s. 11–12).

lý systém výchovy v současné buržoazní společnosti.⁶

Прекопávání tohoto „dědictví“ je součástí zápasu, které socialistická společnost svádí právě o nové obsahy a formy života při utváření socialistického způsobu života, a to nejen v hranicích jednotlivých zemí a v rámci socialistického společenství, ale v mezinárodním měřítku, na půdě praxe, teorie, výchovy i umění.

Nové obsahy a formy života socialistické společnosti se nevytvářejí ani automaticky, ale nevznikají také jen z funkce společenských mechanismů. Naopak, samy společenské mechanismy vznikají z potřeb nových forem a obsahů života. Funkce těchto mechanismů jsou vyjádřením těchto potřeb a úroveň společenských mechanismů a efektivnost jejich fungování vyjadřují jak stupeň zespočtenštění socialistického života, tak míru jeho ovládnutí společností.

Literatura

- Arnoldov, A. I.: *Socialističeskaja kultura i ličnost*. Moskva 1974.
- Glezerman, G.: *Lenin i formirovanije socialističeskogo obraza žizni*. Kommunist, 1974, č. 1.
- Gordon, L. A., Klopov, E. V.: *Čelovek posle raboty*. Moskva, Nauka 1972.
- Goldthorpe, J. H., Lockwood D., Beckhofer F., Platt, J.: *The Affluent Worker in the Class Structure*. London - Cambridge, University Press 1969.
- Hoggart, R.: *The Uses of Literacy*. London, Chatto and Windus 1967.
- Jagodkin, V. N.: *Razrabotka problem i propaganda socialističeskogo obraza žizni — važnejšaja zadača v uslovijach sovremennoj ideologičeskoj bor'by*. Sociologičeskije issledovanija, 1975, č. 1.
- Kahan, M. S.: *Čelovečeskaja dejatel'nost'*. Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1974.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 30. Praha, SNPL 1955.
- Markarjan, E. S.: *O genezise čelovečeskoj dejatel'nosti i kultury*. Jerevan, Izdatel'stvo AN Armjanskosoj SSR 1973.
- Marx, K.: *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*. Praha, SNPL 1961.
- Marx, K.: *Rukopisy „Grundrisse“ II*. Praha, Svoboda 1974.
- Marx, K., Engels, B.: *Spisy*, sv. 3. Praha, SNPL 1958.

Rabočij klass — glavnaja revoliucionnaja sila. Moskva, Politizdat 1973.

Směrnice hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR v letech 1976–1980. Návrh. Rudé právo, 21. 2. 1976.

Sokolov, E. V.: *Kultura i ličnost*. Leningrad, Nauka 1972.

Tolstych, V. I.: *Obraz žizni kak socialno-filosofskoje ponjatije*. Voprosy filosofii, 1974, č. 7.

Zpráva ÚV KSSS a další úkoly strany ve vnitřní a zahraniční politice (projev generálního tajemníka ÚV KSSS L. I. Brežněva). In: XXV. sjezd KSSS. Praha, Svoboda 1976.

Резюме

Гулакова М.: Ценностная система социалистического общества в преобразованиях жизни

Образ жизни социалистического общества уходит корнями в общественную практику, в которой складываются его ценностные основы. В программах коммунистических и рабочих партий образ жизни комплексно формулируется в период, когда в практике социализма явственно обнаруживается основа и структура нового образа жизни и его потребности революционного субъекта, рабочего класса. Это период вызревания социалистических производственных отношений и революционного развития производительных сил в процессе научно-технической революции.

В статье рассматриваются прежде всего следующие вопросы: 1) динамические изменения в положении рабочего класса, который из силы, воспроизводящей капиталистический общественный строй, становится силой революционным путем изменяющей этот строй и через самоизменение закладывающей основы бесклассового общества. В этом процессе рабочий класс осуществляет свою историческую миссию. В социалистическом обществе она неразрывно связана с участием рабочего класса в формировании социалистического образа жизни. 2) Диалектика материальных основ образа жизни и его ценностного выражения, которое в эпоху мирного сосуществования двух противоположных общественных систем становится активной моральной и политической силой и универсальным интегрирующим фактором мира, основанного на гуманистических принципах коммунистического общества. Для социалистического образа жизни характерна его перспективность, факт, что он предполагает все постепенно осуществляемые изменения. 3) Внутренняя диалектика комплексного содержания образа жизни и его конкретные исторические и классовые доминанты. Комплексность категории образа жизни не имеет ничего общего с механической многомерностью, а является органическим выражением причинных,

⁶ Tím je dána i logika diskuse o dělnické třídě, která se odehrává v kategoriích „deproletarizace“ a „zburžoaznění“ dělníků. Někteří buržoazní autoři (viz např. R. Hoggart, J. H. Goldthorpe, D. Lock-

wood a další) odhalují nepodloženost podobných tezí, žádný z nich však neodhaluje falešnost a neadekvátnost takto vedené diskuse, která nakládá s dělnickou třídou jako s ahistorickou kategorií.

исторически обусловленных опосредующих отношений и их обратных связей, общим источником которых является диалектика производительных сил и производственных отношений. Единство социалистического образа жизни и его ценностной основы разнообразно опосредуется и выражается в разных общественных классах и группах, которые образуют социалистическое общество.

Потребность в новых содержаниях и формах социалистической жизни поражает и соответствующие общественные механизмы. Их функции являются выражением объективных потребностей социалистического общества, а эффективность их функционирования выражает как степень обобществления жизни, так и меру овладения ими обществом.

Summary

Huláková M.: Value System of the Socialist Society in Life Changes

The way of life of the socialist society is deeply rooted in social practice in which its value basis is created. In the programmes of Communist and Workers' Parties the way of life is complexly formulated at a time when the basis and structure of a new way of life and its needs become intensively revealed in the practice of socialism by means of the increasing social activity of the revolutionary subject, the working class. It is a period of the maturation of socialist production relations and of the revolutionary development of productive forces in the process of scientific and technological revolution.

The article concentrates upon: 1) An analysis of the dynamic transformation in the position of the working class ceasing to be a force reproducing the capitalist social order and

becoming a force by which this order is changed in a revolutionary way and by whose self-transformation the foundations of a classless society are created. The working class realizes its historical role in this process. In the socialist society it is inseparably linked to the basic share of the working class in the formation of a socialist way of life. 2) Comprehension of the dialectics of the material basis of the way of life and its value expression which, in the epoch of a peaceful co-existence of two contradictory social systems, becomes an active moral and political force and universal integrating world factor based on humanistic principles of the communist society. The socialist way of life is characterized by its prospectiveness, the fact that it anticipates all gradually implemented changes. 3) Inner dialectics of the complex content of the way of life and its concrete historical and class dominants. The complexity of the way of life category has nothing in common with mechanic multidimensionality, but it is an organic expression of causal, historically conditioned and feedback relations which have a common source in the dialectics of productive forces and production relations. The unity of the socialist way of life and its value basis is mediated in a different way and it manifests itself in the individual social classes and groups forming the socialist society in a different way as well.

The needs of new contents and forms of the socialist way of life call into existence corresponding social mechanisms. Their functions are an expression of the objective needs of the socialist society and the effectiveness of their functioning expresses both the level of the socialization of life and the rate of its mastering by the society.